

Obmana i samoobmana u bivšoj Jugoslaviji

Andrej Ivanji

1.

Nikada ni pomislio nisam da ću se u svojoj rodnoj zemlji suočavati sa genocidom, masovnim ubijanjem, proterivanjem, koncentracionim logorima, ratom i razaranjem. Takvim pričama mesto je bilo u istorijskim knjigama, književnosti, filmovima i sećanjima starijih generacija i nije trebalo da postanu deo mog iskustva. Nisam primetio kako nadolazi ubijanje – imao sam samo 22 godine kada se nezamislivo pomalo naziralo. Mislim, da niko nije naslućivao silinu kojom će provaliti mržnja, a što je dovelo do građanskog rata, prolivanja krvi i raspadanja zajedničke države.

Bila jednom jedna Jugoslavija. Za jedne je to bila komunistička obećana zemlja, u kojoj su radnici, seljaci i poštena inteligencija mogli da vode bezbrižan život. Za druge je Titovo samoupravljanje bila nada socijalističke internacionale, treći put u svetu podeljenom na blokove – u najmanju ruku za njeno levo krilo. Za treće, opet, bila je to tamnica naroda u kojoj je Tito despotski vladao, zatvarao ili likvidirao ideološke protivnike i samovoljno u ime jugosloventstva i bratstva i jedinstva hteo da izbriše nacionalnu svest Srba, Hrvata, Slovenaca, Muslimana, Crnogoraca, Makedonaca, Albanaca i drugih naroda i narodnosti. Ah, da: u predvečerje raspada i po raspadu Jugoslavije najveći broj srpskih i hrvatskih zapisničara istorije, književnika, esejista, kolumnista i ostalih mudrih glava tvrdilo je pride, da su hrišćanske crkve i islam sistemski marginalizovani, a previše revnosni bogomoljci i poklonici Alaha kažnjavani. Kao što su bivali zaboravljeni i svi oni, koji su zapadni parlamentarizam pretpostavljali jugoslovenskom jednopartijskom sistemu. Takvog mišljenja naknadno su bili kako oni, koji su i lično bili partijski funkcioneri, ili u najmanju ruku članovi komunističke partije, tako i žigosani nacionalisti i antikomunisti, kojima su u toj Titovoj diktaturi izlazila sabrana dela.

Ja se ovde ne bih upuštao u te rasprave. Iskreno govoreći, krajem osamdesetih i početkom devedestih godina prošlog veka kada su buktale, nije me sve to naročito ni zanimalo. Znam, međutim, šta sam video, čuo i doživeo. Da bih pisao o tome, nije mi potrebna

istorijska distanca ili da pročitam bezbrojne međusobno suprotstavljene memoare i političke studije, da se bavim komparativnim istraživanjem ili da saslušavam svedoke tog vremena - rajskog, ili pak paklenog, pod budnim okom i čvrstom rukom Titovom.

Kao đak i student pre i posle Titove smrti 1980. godine vodio sam lep život. Sve dok se 1987. nije pojavio jedan brbljivi političar koji je iskopao ratnu sekiru, da bi za sobom ostavio pustoš i masovne grobnice u Hrvatskoj, Bosni i Kosovu, na kraju krajeva uništio Srbiju i deceniju i kursor kasnije bio optužen za zločine protiv čovečnosti i završio u zatvoru Tribunala za ratne zločine: Slobodan Milošević. Pre nego što se Milošević pojavio na srpskoj političkoj sceni i zakovitlao nacionalistički vihor, nisam ni razmišljao o naciji, veroispovesti i rasi. Očigledno sam negde na slovenačkim brdima i hrvatskom primorju nailazio na isto tako naivne ili premlade ljude koji ništa ni slutili nisu, koje proleterska diktatura jedva da je dotakla i koji nisu prepoznavali rađanje nacionalističke tragedije iz bratstva i jedinstva.

Isto tako ništa nisu naslućivali ni moji prijatelji u osnovnoj školi u Beogradu i kasnije u gimnaziji i na univerzitetu dok sam studirao germanistiku. Živelo se, učilo se i zabavljalo u Jugoslaviji, baš kao što su to činili studenti u zapadnoj Evropi. Putovalo se uzduž i popreko zajedničke države. Srpski intelektualci i umetnici mahom su radije svoje vikendice pravili na hrvatskom „katoličkom“, nego na crnogorskom „pravoslavnom“ primorju. Hrvatska obala je šarmantnija, pričali su, Hrvati su ljubazniji nego neotesani Crnogorci. Utoliko više moram da se divim onim prorocima, koji danas tvrde, kako su već početkom osamdesetih godina prepoznali smrt jugoslovenske ideje.

Dobro se sećam 4. maja 1980. kada je Tito umro. Ljudi diljem republika i pokrajina socijalističke federacije ridali su kao mala deca – to je bilo pre masovne spoznaje da je jugoslovenska ideja paradoksalna i da je Tito najveći zlotvor svih vremena. Živo se sećam kako je prekinuta fudbalska utakmica između Crvene zvezde i Hajduka u Splitu. Zvezda je vodila 1:0 kada je spiker drhtavim, plačnim glasom saopštio da je umro drug Tito: neverica i samrtnička tišina na prepunom stadionu; zatim jecanje i histeričan plač; neki fudbaleri padaju na kolena od silnog bola; hrvatski i srpski navijači ustaju i ruku pod ruku pevaju jednu od onih kitnjastih pesama o Titu, tipa „druže Tito mi ti se kunemo, da sa tvoga puta

ne skrenemo“. Isti ti srpski i hrvatski navijači deceniju posle toga pucali su jedni na druge.

Takve slike lagano nestaju iz kolektivnog sećanja južnoslovenskih naroda, i to ne slučajno. Kao što je za vreme Tita bilo potiskivano sve što je nacionalno, tako je pod nabujalim nacionalizmom devedestih godina na svim stranama jugoslovenska ideja bivala sistematski diskvalifikovana i izbrisana: misao o zajedničkoj, multinacionalnoj državi oslabila bi poziciju regionalnih poglavica, koji tek što su prigrabili vlast na talasu nacionalizma.

Jasno se sećam mojih odraslih komšija tog maja 1980, njihove tuge i očaja: „Naš voljeni drug Tito je mrtav. Kako ćemo mi sada bez njega?“ Masovno cmizdrenje bilo je iskreno, to znam. Deca imaju nepogrešiv detektor za izveštačeno ponašanje. Iste te komšije čuo sam kasnije kako govore o „komunističkim svinjama“ i „onom jebenom diktatoru Titu“, koji je potiskivao njihovo srpsko postojanje. Ljudi, koji su ponosa puni učestvovali u komunističkim paradama i punih pluća pevali pesme posvećene drugu Titu – što je meni oduvek bilo idiotski – kasnije su bili najveći, najbolji i najhrabriji Srbi na čitavom svetu. U Srbiji su se doslovno takmičili, ko je više patio pod komunizmom, kome su Hrvati, Muslimani, Albanci, Mađari i ko zna ko još u bliskoj i dalekoj prošlosti, u srednjem veku ili kamenom dobu, naneli više zla. Iznanađeno sam konstatovao kako moji rođaci i poznanici mojih roditelja preko noći menjaju svoje biografije i porodično istorije, prilagođavajući ih opštem trendu.

Problem za neophodno prevazilaženje prošlosti, za sučeljavanje sa sopstvenim zločinima počinjenim tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji devedestih godina prošlog veka i raskrštanjem sa njima je, da do sada nije prerađeno ni preživljeno još ni doba zajedničke socijalističke federativne države.

2.

O raspadu Jugoslavije šire se različite teorije. Omiljena teza u Srbiji je, da je Hrvat Tito potiskivao i ograničavao Srbe kao najveću naciju u bivšoj Jugoslaviji; Slovenci i Hrvati su se bogatili sa jeftinim sirovinama i radnom snagom u Srbiji, koja je bivala sve siromašnija. Preferirana antiteza u Hrvatskoj je, da su Srbi kao najbrojniji narod u bivšoj Jugoslaviji hteli da dominiraju drugim nacijama – Tito tu nešto bolje prolazi. Slovenci su u tom pogledu saglasni sa svojim hrvatskim komšijama. Povrh toga mišljenja su,

da su se oni trudom i znojem izborili za najviši životni standard, te da nisu više hteli da plaćaju lenčarenje ostalih u zajedničkoj zemlji.

Najveći broj srpskih politokologa i ostalih mislilaca tvrdi, da su na kraju krajeva potiskivanje nacionalnog identiteta i izostanak hvatanja u koštac sa ratnom prošlošću južnoslovenskih naroda u Titovoj Jugoslaviji doveli do eksplozije nacionalizma posle njegove smrti. Istoričari uzroke i koren provale nasilja devedesetih godina vide u zajedničkoj istoriji. Ja krajnje nenaučno naginjem tome, da demoliranje mog prethodnog bezbrižnog života poistovetim sa prirodnom katastrofom: nalazimo se na beloj jedrilici na plavom moru i nismo baš najbolje čuli vremensku prognozu. Na jednom se nalazimo usred uragana koga zvanično nazivaju „Čarli“ ili „Frensis“ i izbija pravi pakao. Nebo biva crno, brod samo što ne potone, a mi smo nemoćni, da bilo šta učinimo.

Kada je Slobodan Milošević 1987. godine prigrabio vlast u Srbiji, barometar je već pokazivao da će biti nevreme – samo što ja to tada nisam prepoznao. Čovek je držao uspaljene govorancije, u glavnom o podređenom položaju Srbije, a kasnije i o srpstvu. Ali, mene tada niti je zanimalo srpstvo, niti šta priča jedan od mnogobrojnih komunističkih budžovana. Za mene su svi bili isti, a i imao sam preča posla.

Pošto se Slobodan Milošević jednom uhvatio u đavolje kolo, više nije prestajao, a Srbi su igrali i pevali u ritmu njegovog ratnog bubnjanja. Istočni blok se urušio. Komunistička teorija i praktcirajuće samoupravljanje u Jugoslaviji bili su istrošeni i pri kraju. Kako bi mobilizovao narodne mase, Miloševiću je bila potrebna nova masovna ideologija, novi mitovi, novi heroji: nacionalizam mu je bio nadohvat ruke. Srpski pesnici i mislioci, Akademija nauka i umetnosti, rovarili su po istoriji ne bi li izneli dokaze o herojstvu Srba i nepravdi koja im je vekovima nanošena. „U ratu pobednici, u miru gubitnici“, glasila je jedna od parola. Time se mislilo, kako su se Srbi, za razliku od Slovenaca i Hrvata, u dva Svetska rata borili na pravoj strani, da bi zatim u zajedničkoj državi bili uskraćeni za svoja prava.

Sličan proces se paralelno odvijao i u Hrvatskoj. Tamo su podivljali mediji optuživali Srbe da su oni odgovorni što Hrvati ne žive u nezavisnoj državi, te da su na to bili primorani. Prelazilo se preko toga, da je ideja o zajedničkoj južnoslovenskoj državi, istorijska čežnja za oslobođenjem od austro-ugarske, to jest turske okupacije, bila ukorenjena takođe i u Hrvatskoj.

Ja sam krajem osamdesetih, početkom devedestih godina, živeo u Beogradu, radio i spremao završne ispite na fakultetu. Na početku sam prilično ravnodušno posmatrao kako se oko mene nekoć miroljubivi jugoslovenski ljudi pretvaraju u ratoborna, kolerična srpska bića koja su spremna da se za vođu, narod i srpsku otadžbinu, srpske nacionalne interese, svetu srpsku zemlju i pravoslavno raspeće bore protiv istorijskih i svih drugih neprijatelja. Čak me je sve to pomalo zabavljalo.

Kontrolisani mediji danonoćno su prenosili nacionalističko bunilo: Srbi su ugroženi, Srbe maltretiraju, Srbi moraju da se brane od tuđih bogova i neprijateljskih naroda. Srbina na Kosovu silovali su Šiptari, što je trebalo da pokaže zločinačku ćud Albanaca. Druge Srbe zlostavljaju u Hrvatskoj. Najednom sam se našao usred nacionalističke histerije. Jedno okupljanje naroda sledilo je za drugim. Noseći transparente sa Slobinim slikama, koje ga prikazuju odlučnog i uzdignute glave, Srbi su vikali za pravdom. Svugde su se mogle čuti priče o unutrašnjim i spoljnim neprijateljima, teorije svetske zavere: zli Hrvati, Muslimani, Šiptari, nacistička Nemačka i Austrija hoće da se osvete za poraze u dva Svetska rata. Milošević je kresnuo šibicu i nacionalistička vatra se širila nezaustavljivo.

Sa 23 godine ni ja nisam bio imun na nacionalističko kolektivno ludilo. Za onoga, ko je živeo u Srbiji, sve se činilo logičnim: ugroženi smo, moramo da se branimo, ne možemo prekrštenih ruku da čekamo da nas pokolju. Nije baš da sam se osećao naročito srpski, ali sam bio deo društva koje je preživljavalo istorijski preokret. Na sreću moje slepilo nije dugo trajalo. Otac mi je na vreme otvorio oči, pre nego što sam zalutao na neki front.

Kao ubeđeni titoista on je Savez komunista napustio odmah nakon što je Milošević postao predsednik srpskog SK. Moj otac je kao Jevrejin 1944 – 45. preživeo nacističke koncentracione logore Aušvic, Buhenvald, Langenštajn, Nideroršel i Magdeburg. U multietničkom Banatu odrastao je trojezično i doživeo nacionalsocijalističko ludilo, istrebljenje Jevreja, tokom koga su ubijeni njegovi roditelji. Oboje su bili lekari, pre Drugog svetskog rata studirali su medicinu u Nemačkoj i jednostavno nisu mogli da poveruju da bi im Nemci mogli naneti zlo. Kada su ih zatvorili u logor, već je bilo kasno. Moj otac nikada nije govorio o krivici „Nemaca“. „Ne sme se uopštavati“, govorio bi, „nisu svi Nemci bili nacisti, u nacističkim koncentracionim logorima prvo su bili nemački komunisti, nemačke ‘narodne štetočine’, nemački homoseksualci“. Moj otac

je kasnije studirao germanistiku i intenzivno se bavio historijom Trećeg rajha.

Kada se Milošević razotkrio kao narodni vođa u Srba i kako je njegovo blebetanje postajalo sve zagriženije, uspaljenije i nacionalističnije, moj otac mi je jednog dana zamišljeno dao knjigu sa govorima ministra propagande Hitlerove Nemačke Jozefa Gebelsa. „Pročitaj ovo“, rekao je. „Gde Gebels govori o Jevrejima, Poljacima i Slovenima, ti zameni sa Hrvatima, Albancima i Muslimanima“. To sam i učinio. I zaista, Miloševićeve govorancije nalikovale su onima Jozefe Gebelsa, izlivi mržnje u srpskim novinama podsećali su na „Štirmer“ (*Stürmer*, glavne novine nacional-socijalističke radničke partije Nemačke NSDAP). Princip masovne manipulacije bio je isti, razlika je bila u nijansama.

Slična atmosfera je u predvečerje rata vladala i u Hrvatskoj. Franjo Tuđman je sanjario o nezavisnoj, hrvatskoj, katoličkoj državi, njegova propagandna mašinerija je sanjarenje pretvorila u državnu ideologiju. Tuđman, nekada Titov general, nadovezivao se na nezavisnu Hrvatsku pod Hitlerovim pokroviteljstvom i rehabilitovao ratne zločince iz nacističkih vremena. Komunističku crvenu zvezdu zamenio je crveno-belom šahovnicom – starim simbolom, koji je međutim za vreme Drugog svetskog rata koristila i nezavisna Hrvatska kao satelit nacističke Nemačke.

Unutar administrativnih granica Hrvatske vekovima, su živeli Srbi. Tamo su naseljeni za vreme Austro-Ugarske monarhije, bili su pod direktnom nadležnošću carskog dvora u Beču i uživali posebnu autonomiju. U toj „vojnoj krajini“ trebalo je da služe kao štit pred otomanskim carstvom i islamom. U nacističkoj Hrvatskoj između 1941 – 1945. jednako su istrebljavali i trpali u koncentracione logore Srbe, koji su tamo živeli, kao i Jevreje i Cigane. Početkom devedestih godina prošlog veka, Srbi u Hrvatskoj još su se živo sećali genocida iz doba čije je simbole Tuđman preuzeo. Istovremeno on je redukovao obim ustaških zverstava počinjenih nad Srbima, Jevrejima, Ciganima i komunistima. Istoričar Tuđman je planski sprovodio falsifikovanje istorije, ne bi li hrvatski narod oprao od krivice za zločine koje su počinile ustaše.

Zamislite samo da se danas u Berlinu na Brandenburškoj kapiji vijori barjak sa kukastim krstom, da policija nosi nacističke simbole, da nemački kancelar kaže da se kod holokausta radi samo o neodgovornom zločinu pojedinaca pri čemu je možda stradalo oko sto hiljada Jevreja, što je naravno za svaku osudu. I onda se

kancelar obraća Jevrejima i kaže: „deco, ništa se ne bojte, to su samo državni simboli. Ovoga puta sve je to sasvim drugačije”.

Posmatrano iz ugla Srba iz Hrvatske tako nekako bi trebalo zamisliti atmosferu u Tuđmanovoj Hrvatskoj. Neposredno pred izbijanje građanskog rata 1991. Srbi iz Hrvatske bili su lak plen za manipulatore u Beogradu. Hrvatski dobrovoljci opkolili su nekolicinu kasarni Jugoslovenske narodne armije kojom su „dominirali Srbi“, odsekli joj struju i vodu. „Moramo zaštititi Srbe u Hrvatskoj od vaskrslog hrvatskog fašizma”, urlao je Milošević u Srbiji. Nacionalističko ispiranje mozga uznapredovalo je do te mere, da su dobrovoljci masovno pošli u rat.

3.

Sećati se zločina. Da li iz istorije može nešto da se nauči, te da se preventivno deluje? Sudeći po najsvježijim ratovima na Balkanu odgovor glasi: ne. Hrvati i Srbi su nastavili gde su 1945. godine prekinuli. Oba naroda su u zajedničkoj istoriji tražila argumente za rat, a ne za miroljubiv život, ako ne baš jedni sa drugima, onda makar jedni pored drugih.

U republikama bivše Jugoslavije više se ne puca. Da li je to primirje ili je zaista postavljen temelj za mir? Da li će se za deset, ili dvadeset godina ponovo pojaviti neki nacionalni poglavica, koji će hteti da poravna istorijske račune? Gotovo pola veka pod Titom bio je najduži mirnodopski period u istoriji južnih Slovena na Balkanu. Dok jugoslovenski narodi svaki za sebe ne privhate zločin i kaznu, ne priznaju sopstvene zločine i ne osude odgovorne, bojim se da će u balkanskoj Pandorinoj kutiji pritivoreni duh nacionalističkog ludila vrebati svoju priliku, sve dok ga neki novi ludak u magnovenju sopstvene paraveličine ne oslobodi.

Ratom pogođeni narodi bivše Jugoslavije se trenutno nalaze u stanju, u kome uglavnom svako prstom pokazuje na zločine onog drugog. Naravno da ima izuzetaka, tu i tamo se pod pritiskom Evropske unije stihijski govori i o sopstvenim sramnim delima. Jedan od izuzetaka je iskorak predsednika Srbije, Borisa Tadića, koji se 2010. godine, petnaest godina po okončanju srpsko-hrvatskog rata, za srpska nedela izvinjavao u Hrvatskoj, a njegov hrvatski kolega, Ivo Josipović, uzvratio mu je istom merom. Ali čak i najčistiji, najnapredniji političari zagledani u Evropu, ipak se samo poigravaju sa zločinima koje su počinili predstavnici njihovog naroda: u atmosferi, u kojoj još uvek preovladava pogrešno

shvaćeni nacionalni ponos, izgubili bi na popularnosti. Ni u Srbiji ni u Hrvatskoj, ni u Bosni, a kamoli na Kosovu, državne institucije ne bave se prevazilaženjem prošlosti. To nije popularno, a treba pobeđivati na izborima.

Nebitno je šta ja mislim ili čak kako se ratovi u bivšoj Jugoslaviji procenjuju u Briselu, Vašingtonu ili u Tribunalu za ratne zločine u Hagu. Suštinski je, kako krvavu istoriju ocenjuje većina naroda u državama pogođenim najsvježijim ratovima. A tu postoje ogromne razlike.

Sa stanovišta Hrvata, oni su vodili divljenja vrednu oslobodilačku borbu. Govoriti o hrvatskim zločinima u Hrvatskoj se u glavnom prihvata kao svetogrđe prvog reda. Isto važi i za Albance na Kosovu, koji su se „oslobađali od okupacije srpskog agresora“. Gledano iz srpskog ugla, Beograd je u Hrvatskoj svoje sunarodnike samo štitio od genocida, a na Kosovu se brani sveta srpska zemlja sa srpskim svetinjama. Hrvati i kosovoski Albanci hteli su nezavisnost, a Srbi da sprovedu u delo svoje teritorijalne pretenzije na teritorijama u Hrvatskoj i Bosni, gde većinski žive, ili koje smatraju svojim. Nezavisnost Kosova i njeno nepriznavanje je u Srbiji tabu, iako tamo u međuvremenu, osim na severu, jedva da ima Srba.

Proterivanje stotina hiljada Srba iz Hrvatske uz blagoslov i podršku SAD 1995. godine i sa Kosova od 1999. godine pred nosom 40.000 vojnika međunarodnih mirovnih trupa KFOR, koje se nisu mešale, većinu Srba samo potkrepljuje u njihovom ubeđenju da je upotreba oružane sile i u Hrvatskoj i na Kosovu bila opravdana. „Vidite samo, šta su nam uradili“, priča se. „Zar najzad ne shvatate, da su Srbi morali da se brane?“ U Srbiji se Miloševiću još uvek ne zamera što je započeo ratove, već što ih je izgubio.

U Bosni i Hercegovini eskalirao je jugoslovenski ratni horor. Građanske, progugoslovenske i prozapadne partije neslavno su propale. Prve višestranačke parlamentarne izbore 1990. godine dobile su tri nacionalističke partije: Srpska demokratska stranka (SDS), Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i muslimanska Stranka demokratske akcije (SDA).

Sve skupa desno-konzervativne, one su se molile svom srpsko-pravoslavnom, katoličkom, odnosno islamskom bogu, kao da su verovalе u „sveto netrojstvo“. Imenujući antikomunizam kao najveću vrlinu i zajednički imenitelj, prvo su ušle u koaliciju. Naravno da ta koalicija nije mogla da opstane. Političko vođstvo ta

tri na uskom prostoru izmešana naroda i popovi i hodže, koji su ih blagosiljali, imali su posve drugačije planove sa tom republikom. Srbi i Hrvati su po definitivnom raspadu bivše Jugoslavije hteli da pripoje teritorije koje su većinski nastanjivali Srbiji, to jest Hrvatskoj. Muslimani, koji su se kasnije prozvali Bošnjacima, i Jugosloveni, koji su proistekli iz mnogobrojnih mešovitih brakova, insistirali su na jedinstvenoj, nezavisnoj Bosni. Ništa drugo nije im ni preostajalo.

Brutalnost i bestijalnost po izbijanju rata bile su zapanjujuće. Za razliku od hladnokrvnog, bezosećajnog ubijanja koje su vršili nationalsocijalisti, u Bosni se uzavrelih osećanja prešlo na delo: poznati su bili ljudi na koje se pucalo, čije kuće su rušene, čije sinove su trpali u logore, a žene i ćerke silovali. Bile su to bivše komšije, drugovi iz škole, kolege sa posla.

Kada sam prolazio zabačenim bosanskim selima izvan medijske pažnje BBC, CNN ili nemačkog ARD, često sam čuo istu priču: u noći su došli nepoznati, naoružani muškarci u čudnim uniformama u, na primer, muslimansko selo, zapalili su kuće i zapucali na sve što se kretalo. Ako je u selu bila džamija, bila bi demolirana. Malobrojne srpske ili hrvatske kuće i njihovi ukućani u takvom jednom pretežno muslimanskom selu, bili bi pošteđeni. Muslimani, koji bi preživeli masakr, bi pobjegli. Ostalo bi etnički „čisto“ srpsko ili hrvatsko selo, koje su odgovarajuće trupe onda morale da štite od opravdane osвете Muslimana. Jedan američki novinar je takav postupak krstio kao „etničko čišćenje“. Slične priče čuo sam na sve tri strane.

Petnaest godina po potpisivanju Dejtonskog sporazuma koji je 1995. okončao ratna dejstva u Bosni, tri naroda se i dalje međusobno optužuju ko je počinio veće, gore i surovije zločine i prebacuju jedni na druge odgovornost za izbijanje rata. Samo moć međunarodnog protektora, iza koga stoji vojna sila NATO-a i koji ima ključ kase sa novcem za obnovu Bosne, drži tri naroda u zajedničkoj državi. U Bosni vlada mir, ali nema pomirenja. Priznanje sopstvene krivice i pokajanje su gestovi pojedinaca. Barem se više otvoreno ne huška na rat, ne vole se međusobno, ali se ni ne napadaju. Ako neki demokratski izabrani narodni predstavnik isuviše zastrani i pokaže izvesnu agresiju, međunarodni protektor ga brže, bolje ukloni. Problemi proistekli iz ratne prošlosti odloženi su prinudom, ali nisu prevaziđeni – sve dok svako oplakuje samo svoje žrtve.

Nepodnošljivo je kada srpski mediji i političari pokušavaju da bagatelizuju masakr u Srebrenici, koji je Međunarodni sud pravde označio kao genocid, a gde je sistematski streljano oko 7.000 muslimanskih muškaraca i dečaka ili višegodišnju opsadu i granatiranje Sarajeva. Kada je prvi put posle pada Miloševićevog režima državna televizija pustila dokumentarni film o masakriranju u Srebrenici, to je izazvalo oštre proteste u Srbiji i zahteve za smenu direktora televizije i odgovornog urednika. Ogorčeno se zahtevalo da se prestane sa ocrnjivanjem Srba i da se puste dokumentarci o zločinima koje su Muslimani počinili nad Srbima u istočnoj Bosni. Na to su se nadovezale i uobičajne neukusne diskusije o broju mrtvih, umesto da se jednostavno osudi zločin kao takav. Slično je prošla i srpska parlamentarna rezolucija o Srebrenici 2010. godine, gde se jedva nekako namakla parlamentarna većina, tako što se izraz „genocid“ pominje samo kao citat Međunarodnog suda pravde i uz obećanje da će se naknadno usvojiti i rezolucija koja osuđuje zločine počinjene nad Srbima.

U međuvremenu, Srbi ponovo putuju u Sarajevo i na Hrvatsko primorje, hrvatski poslovni ljudi dolaze u Beograd. Ode se do kafane, popije se ponešto, priča se o svemu i svačemu. Sve je u redu, dok se ne pomene rat. A ako se načne ta tema, uvek nanovo se mogu čuti stare optužbe: Hrvati su „genocidan“ narod, Srbi su „četnici i koljači i uzurpatori“, Muslimani su mudžahedini, koji žele islamsku državu u Evropi.

Naravno da je za pomirenje potrebno vreme. U gradovima Srbije još stoje ruševine od bombardovanja NATO-a. Moram da se zauzdam da ne skrenem sa teme i u raspredanju o zločinu i zločincima pređem malo i na NATO i njegovu ulogu u jugoslovenskim ratovima. Ili to ne bi bilo skretanje sa teme? Možda bi upravo priznanje rukovodećih predstavnika NATO da su i sami odgovorni za zločine, pomoglo narodima bivše Jugoslavije da dođu do prosvetljenja. Ako razaranje jedne civilne železničke kompozicije, bombardovanje kolone albanskih izbeglica ili pokolj prouzrokovao kasetnim bombama na pijaci u Nišu NATO naziva „kolateralnom štetom“, zašto bi onda neki srpski ili hrvatski general priznao da je počinio ratni zločin? Ili se zločin ne računa, ako baš nije namerno učinjen? Ako bih sada sledio tu misao da će moćnici ovog sveta odlučiti kako se treba sećati zločina na Balkanu, onda bih definitivno skrenuo sa teme. Samo još jedno pitanje: da

Milošević nije popustio, da li bi danas NATO-trupe bile stacionirane u Srbiji?

4.

Rane na Balkanu su još sveže. Kako jednom ocu, koji je u ime srpstva sina poslao u smrt, objasniti, da je bitka za Vukovar, u Srbiji predstavljena kao junačka borba, zapravo ratni zločin. Ili muslimanskoj ženi, čiji su sin i muž strelajni u Srebrenici, da su i muslimanske trupe činile jezive zločine? Kako da milioni Srba koji su godinama glasno podržavali Miloševića sebi priznaju da su odgovorni za saučesništvo u zločinu protiv čovečnosti?

Crno-bela slika, kakvu su stvorili CNN, Stejt Dipartment i Pentagon, a koju su preuzeli mnogi zapadni mediji, o zlim Srbima sa jedne strane i dobrim Hrvatima, bosanskim Muslimanima i kosovskim Albancima sa druge, svakako da ne dopronosi prevazilaženju prošlosti na Balkanu. Holivudska politika po principu *good boys* i *bad boys*, pojednostavljeno predstavljanje balkanskih ratova kao borbu dobra i zla u nekom vesternu doprinosi marginalizaciji protivnika Miloševića i njegovih ratova u Srbiji. Ne samo što su uticajni zapadni mediji sistematski prećutkivali zločine koji su za vreme rata počinjeni na hrvatskoj i muslimanskoj strani; američki mediji su do te mere preterivali o razmerama srpskih zločina, da u Srbiji niko u njih nije ni mogao da poveruje, a to je samo dolivalo ulje na vatru Miloševićevih teorija o svetskoj zaveri protiv Srba.

Dovoljno je stravično što je Međunarodni crveni krst posle dugogodišnje istrage utvrdio da je bilo okruglo 2400 silovanja na sve tri strane tokom bosanskog rata. Političari u SAD su govorili o 50 – 60.000 silovanja koje su Srbi sistematski i iz "političkih" razloga počinili. Represija srpske oružane sile na Kosovu je bila velika, ljudska prava Albanaca kršila su se na svakom koraku, policija je šikanirala i po volji hapsila albanske studente, srpski tenkovi su išli na albanska sela. Ali, sve to nije bilo dovoljno da se NATO pokrene protiv Miloševićeve Srbije – i to bez mandata Ujedinjenih nacija, uz jasno kršenje međunarodnog prava i čarte samog NATO-a. Srbija nije ugrozila nijednu državu članicu alijanse, tako da pravne podloge za intervenciju nije bilo.

Neposredan povod za bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije bio je navodni masakr u Račku. Predsednik SAD, Bil Klinton, teatralno je govorio kako su Srbi albanske dečake i muškarce „izvukli iz njihovih kuća i prerezali im grkljan“. Samo što je

kasnije obdukcijom utvrđeno da nijedan leš iz Račka nije imao prerezan grkljan. Posle rata su tri nezavisna tima patologa utvrdila da je većina leševa imala tragove baruta na prstima, da sudeći po različitosti prostrelnih rana nisu streljani, već su stradali u borbi, te da se verovatno radi o albanskim borcima.

Ima bezbroj sličnih primera. Napumpavanje i inače stravičnih zločina veoma otežava traganje za istinom i ometa pokušaje u Srbiji, Hrvatskoj i na Kosovu, da se uhvate u koštac sa sopstvenim zločinima. Kod Srba to izaziva i prkosne reakcije: i ovako, i onako su svi protiv nas, pa bar ne moramo mi sami da budemo protiv sebe. Javno i jasno priznanje da su i Hrvati i Muslimani i Albanci činili zločine bilo bi priznanje pogrešne politike zapada u bivšoj Jugoslaviji. Zbog toga se to u glavnom prećutkuje i ne insistira se na tom delu prevazilaženja prošlosti.

Zločini su putokazi vojnih akcija u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. Da li je manipulacija zločinom takođe zločin, koga bi trebalo da se sećamo? U našem dobu zločin nije zločin, ako to ne potvrdi CNN. Takođe ono što nije zločin, postaje zločin ako televizija to dovoljno često i dugo ponavlja. Priprema sopstvene javnosti na „nužnost“ intervencije NATO-a protiv Srbije, pre svega preko anglosaksonskih medija, svojom poletnošću i tendencioznim izveštavanjem nije ni malo zaostajala za Miloševićevim kontrolisanim medijima. Čiste laži, koje je portparol NATO-a izgovarao o događajima, koje sam svojim očima gledao, samo su u praksi potkrepila moje mišljenje da su pravda, istina i sećanje na zločine stvar političkog kompromisa.

Teško je objasniti jugoslovensko klanje devedesetih godina, a česta upotreba termina „genocid“ u zapadnim medijima samo navodi na pogrešne zaključke. Ni na jednoj od zaraćenih strana nisu postojali planovi, a nije bilo ni pokušaja, da se istrebi jedna nacionalna grupa. Posle ubijanja i bestijalnih izgreda, etničko čišćenje je najviši stepen zločina protiv čovečnosti za vreme sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Borbe su se vodile oko teritorija i pri tom su brutalno progonjene suprotstavljene nacionalne grupe koje su stajale na putu, valjalo im je zatrti koren, uništiti tragove njihovog postojanja i kuće, kako ne bi imali kuda da s vrata. Posle rata u Bosni, duž takozvanog koridora između granice sa Srbijom i Banja Luke, ostala su sve sama uništena sela, spaljene kuće. To su bila uglavnom muslimanska naselja koje su srpske jedinice granatirale

do potpunog razaranja. U toj pustoši čudno je bilo kako se iznad ruševina nadvijaju posve neoštećeni dimnjaci.

Slovenija je bila pošteđena razaranja, jer je tamo etnička struktura bila jednostavna. I u Hrvatskoj i u Bosni su se, na početku rata vojno nadmoćni Srbi, bacili na stvaranje etnički "čistih" teritorija, "ispravljane" su administrativne granice i osnovane „Republika Srpska Krajina“ i "Republika Srpska".

Zapad je oštro osuđivao etničko čišćenje. Nije hteo da prizna zločinom stvoreno činjenično stanje. Hrvatska i Bosna i Hercegovina priznate su kao nezavisne države u okviru svojih administrativnih granica, koje je Srbija po raspadu zajedničke države osporavala. Na početku rata malo ko se u Srbiji obazirao na ratne zločine koji su se činili u ime srpstva. Naoružane dobrovoljačke trupe, kao što su "Srpska garda", "Beli orlovi" ili Arkanovi "Tigrovi", bile su angažovane u Hrvatskoj i Bosni pod izgovorom da brane srpski narod od istrebljenja. Delimično su to, međutim, bili razbojnički pohodi. "Heroji" su se vraćali kući sa kamionima punim televizora, frižidera, šporeta. Miloševićev režim je to tolerisao. Bio je rat, ratnicima je bio potreban plen.

O tom delu rata se u Srbiji govori malo i nevoljko. O drugom delu tragedije, o sopstvenoj propasti, pak utoliko radije, jer tu se može ukazati na zločine koje su nad Srbima počinili Hrvati, Muslimani i Albanci. Narod, iz koga su potekli počinitelji sam je postao žrtva sopstvenih vojnih pohoda.

Najveće pojedinična etničko čišćenje tokom jugoslovenskih ratova sprovele su hrvatske vojne snage uz logističku i političku podršku pre svega SAD. U akciji "Oluja" početkom avgusta 1995. godine je za nekoliko dana proterano oko 220.000 Srba iz Hrvatske, a blizu 2.000 je ubijeno ili se i dalje vode kao nestali. Zgražavanje Bele kuće i zapadnih medija je izostalo. Za Srbe je "Oluja" najžešći zločin tog rata, egzodus iz vekovnog zavičaja, za Hrvatsku, međutim, svetla pobjeda u oslobodilačkom ratu protiv srpskog okupatora.

U poređenju sa pažnjom koju su pridavali srpskim zločinima, zapadne televizije su jedva prikazivale nepregledne kolone Srba koji beže iz Hrvatske. I srpski mediji, koje je kontrolisala država, reagovali su uzdržano, jer su te potresne slike bile dokaz poraza Miloševićeve politike u Hrvatskoj. Zbog zločina počinjenih tokom "Oluje" protiv nekolicine hrvatskih generala podignuta je optužnica pred Tribunalom za ratne zločine. Američke oficire, koji su

tokom „Oluje“ boravili u Zagrebu i hrvatskom glavnom štabu dali zeleno svetlo i instrukcije za proterivanje, kao ni izaslanika predsednika SAD, Ričarda Holbruka, koji je dva dana pre početka vojne akcije bio u Zagrebu, naravno da u kontekstu neke optužnice niko ni ne pominje. Na Balkanu, kao i drugde u svetu, lako se može doći do zaključka da su „svi ljudi isti, ali da su Amerikanci istiji od drugih“.

Poželjno, bezuslovno priznanje sopstvenih zločina izostalo je kod južnoslovenskih naroda do dana današnjeg. Pojedinačni politički gestovi u tom smislu nisu dovoljni. Sučeljavanje sa zločinačkim delom prošlosti nije institucionalizovano. Ne postoji kolektivno shvatanje krivice, a neće ga ni biti. Oni, koji su bili protiv rata i koje su u vreme nacionalističke histerije nazivali „izdajnicima“ štetnim po narod, naravno da se ne osećaju lično odgovornim za krvave izgrede. Oni optužuju. Ali, kada takvi „dokazani neprijatelji srpskog naroda“ govore o zločinima koje su počinili Srbi, onda to široke narodne mase shvataju kao „zapadnu propagandu“. Kada uvek isti ljudi u Srbiji spomenu Vukovar, Srebrenicu ili Sarajevo, reakcija na to je: „Poznajemo mi tog, taj je srbo mrzac i zapadni plaćenik, taj je oduvek pisao protiv Srba. Zašto ne govori o tome kako su Hrvati i Albanci klali srpske civile“.

Posle političkog prevrata u Srbiji u oktobru 2000. godine, ipak se nešto pokrenulo na tragu užasa koji je za sobom delimično ostavilo srpsko vojevanje, kada su otkrivene tajne masovne grobnice na teritoriji Srbije. Na pojedimim lokacijama iskopani su leševi. Ispostavilo se, da se radi o posmrtnim ostacima albanskih civila koji su sakriveni posle likvidacije. U jednoj reci otkrivena je hladnjača prepuna leševa – istraga je ponovo ukazivala na Kosovo. U Srbiji su pokrenuti i sudski procesi zbog ratnih zločina koje su počinili Srbi, ali to su izuzeci. Mediji se doduše periodično bave tom depresivnom tematikom, koja tone u svakodnevnim, daleko zabavnijim skandalima. Ne postoji sistem po kome bi se Srbi suočili sa zločinima počinjenim u njihovo ime. Slično je i u Hrvatskoj. A u Bosni, izvan Republike Srpske, pričati o zločinima koje su počinili Muslimani, to jest Bošnjaci, ili na Kosovu Albanci, svakako je tabu. Bošnjaci i Albanci moraju da ostanu čisti, jer su zbog njih SAD krenule u rat.

Tribunal za ratne zločine u Hagu trebalo je da bude međunarodni instrument pravde, trebalo je da podstakne prevazilažanje prošlosti u zemljama nastalim iz bivše Jugoslavije. Ja sam lično

zadovoljan što su Slobodan Mišović i družina isporučeni Hagu. Da nisu, Sloba bi verovatno danas ponovo bio predsednik Srbije, sudeći po principu "puj pike ne važi", koji je preovladao u odnosu na devedesete godine prošlog veka. Makar se malo preznojavao suočen se optužbama, taj čovek koji je odgovoran za tolike zločine.

Međutim, taj tribunal je karikatura pravosuđa. Nije toliko strašno što sam sebe izvrcé ruglu, ali je depresivno što de fakto šteti potrazi za istinom i skromnom pokušaju u zemljama za koje je odgovoran, da izađu na kraj sa svojom prošlošću. Priznajem, da bez tog tribunala možda ni jedan ratni poglavica i dželat ne bi završio iza rešetaka. Ali, danas suverene države bivše Jugoslavije su sa tribunalom saradivale i saraduju samo pod žestokim pritiskom Vašingtona i Brisela ne bi li izbegle neke sankcije, ne bi li ubrzale svoj put ka Evropskoj uniji, te ućarile nekakvu finansijsku pomoć i došle do predpristupnih fondova EU, a zbog te saradnje su se politička rukovodstva svojim biraćima još i izvinjavala, jer, eto, moraju da učine što svetski moćnici od njih traže. Većinski tribunal ima reputaciju ne pravnog, već političkog instrumenta, koji pravdu praktikuje selektivno. Činjenica je svakako, da put do EU vodi preko potpune saradnje sa tribunalom u Hagu.

5.

Posle pada režima Slobodaan Miloševića Srbija je mesecima slavila. Miloševićevi saradnici, sledbenici, njegovi dželatni, ubice, sluge, policajci, koji su brutalno mlatili srpske demonstrante, pripadnici specijalnih jedinica, bande, lopovi, ratni profiteri, zagovornici i potpirivači ratova, komandanti paravojnih jedinica, pojedini oficiri i bezbrojni mračni likovi za kratko vreme zavukli su se u mišje rupe. Bože, da li je moguće, da su nestali, da ih više ne gledam, pomislio sam tada, očekivajući da će posle svih strahota i masovnih pljački u kleptokratskoj državi doći do masovnih hapšenja, da će se Srbija očistiti od političke i ratne gamadi, koja je čitavu deceniju divljala Srbijom, a u susednim zemljama za sobom ostavila smrt, pustoš i bol. Nestrpljivo sam očekivao kaznu za ljude, koji su Srbiju doveli do propasti. Ali ništa se nije desilo, nikakva hapšenja, nikakvi procesi, ništa. Kao da se ništa dogodilo nije, kao da je došlo do sasvim normalne političke promene.

Srbija, koja je sama sebe oslobodila od Miloševića, bila je pravi evropski hit, sva vrata bila su otvorena novom, srpskom, demokratskom premijeru Zoranu Đinđiću. Sa crvenim tepihom i svim

počastima dočekivan je u Briselu, Vašingtonu i Berlinu. Đinđić je bio Evropejac i hteo je Srbiju da uvede u Evropu. Premijeru, koji je po edukaciji bio filozof, mora da je bilo jasno da će Srbija pre ili kasnije morati da prođe kroz proces moralnog pokajanja. Dao je nalog da se uhapsi Milošević i izručio ga Haškom tribunalu. Đinđić je znao, da će saradnja sa tribunalom biti jedan od ključnih uslova za evropsku integraciju Srbije. Šta god da je Đinđić planirao po pitanju raskršćavanja sa prošlošću, do toga nije došlo. U martu 2003. ubijen je usred belog dana u Beogradu. Atentat su isplanirali i izvršili pripadnici specijalnih jedinica MUP-a Srbije, koji su za sobom ostavili krvavi trag u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. O nalogodavcima atentata ni danas se ne zna ništa.

A onda su Miloševićevi ljudi definitivno ponovo ispuzali iz svojih rupa u javnost. Kupili su sebi medije, nastupali na televiziji i govorili o Đinđiću kao najvećem zlu koje je ikada spopalo Srbiju. Ratni profiteri, zbog kojih je Srbija godinama bila međunarodno izolovana, hvalili su se svojim "uspesima", kako su pobedili NATO i branili ponos i suverenitet Srbije. Pljačkaši i grobari Srbije optuživali su Đinđića i njegovu vladu da su opljačkali zemlju, da su namerno uništili srpska preduzeća, ne bi li ih uz dobru proviziju jeftino prodali zapadu. Kada bi ih upitali za ratne zločine, odgovarali bi s najdubljim ubedenjem: „Zločini? Kakvi zločini? Sve je izmišljeno, sve je to laž, zapadna propaganda“. Nad Srbima su počinjeni bestijalni zločini, srpski odbrambeni rat bio je čist, srpski vojnik ne čini zločine.

Generali, oficiri, vojnici, policajci, svi su oni naravno samo izvršavali narađenja, branili svoju otadžbinu. Sve je to već poznato iz istorije.

Na prevremenim parlamentarnim izborima u decembru 2003., građani Srbije su većinski glasali za ultra-nacionalističke i nacionalno-konzervativne partije, koje su se u poznatom maniru pozivale na srpstvo i na pravoslavlje, a koje se negirale ili prećukivale srpske zločine, odbijale da srpske „heroje“ izruče Haškom tribunalu bez obzira na posledice.

Dok sam krajem 2004. godine pisao ovaj prilog za nemačko izdanje ove knjige, to je manje ili više bilo stanje stvari što se zločina i ophođenja prema zločinima tiče u Srbiji i susednim zemljama. U međuvremenu se ništa suštinski nije promenilo. Negiranje je zamenio zaborav, aktivno ćutanje. Hapšenje i izručenje Radovana Karadžića pretvorilo se u medijski cirkus i nije otvorilo društvenu

raspravu o onome, što je suština, a to je za šta je sve optužen. Pojedinačna izvinjavanja predsednika Srbija više liče na skupljanje političkih poena na zapadu, nego na prekretnicu u državnom vrhu u ophođenju prema zločinima, jer sve se završavalo na gestovima pokajanja i dobre volje koji su medijsku pažnju držali nekoliko dana. U celini gledano, umesto toga da se društvo uhvati u koštac sa sramnim delima koja su počinjena u ime jednog naroda, nailazimo na kolektivno selektivan gubitak pamćenja. Jednostavnije je preuzeti ulogu žrtve, nego saučesnika.

Kao što je tada bilo uobičajno, ja sam 1984. godine služio u Jugoslovenskoj narodnoj armiji četrnaest meseci. Bio sam u tenkovskim jedinicima u hrvatskom Bjelovaru, protivavionski mitraljezac na oklopnom transporteru. Bio sam loš vojnik, koji nikako nije mogao da se pomiri sa besmislenim „vojnim dužnostima“, kao što je beskrajno skupljanje lišća u jesen dok ono neprekidno pada sa drveća.

Kada se već nazirao rat u Hrvatskoj, počela je mobilizacija bivših tenkista. Armija je htela da me ima, ali ja sa armijom pod tadašnjim okolnostima nisam želeo da imam bilo kakva posla, pogotovo nisam hteo da budem doveden u situaciju da na nekoga pucam. Bila je to neko vreme igra mačke i miša, sa izbegavanjem vojnih poziva i skrivanjem od pozivara i vojne policije. Nisu me pronašli. Pobegao sam u Beč gde sam boravio nekoliko godina. 1994. godine ipak sam otišao u rat, ali dobrovoljno, kao novinar, nisam morao ni na koga da pucam.

Pitam se danas šta bi bilo da me je vojna policija uhvatila, da sam prebačen na neki front, da sam učestvovao u opsadi Vukovara. Da li bih pucao, kada bi pucali u mene? Da li bih sa svog tenka rešetao grad? Verovatno. Bio bih jedan od počinitelja, jedan od odgovornih za ratne zločine. Da li bih to kasnije priznao, kao što to danas očekujem od učesnika u ratu?

Bio sam po obusatvi ratnih dejstava u Vukovaru: sravnjen, izgorao, avetinjski grad, ruševine, beznade, smrt.

(Uz dozvolu priređivača i izdavača iz Nemačke ovaj tekst je donekle izmenjen i dopunjen za srpsko izdanje.)